

'JEZUÏETEN, RUBENS EN DE KUNST VAN HET OVERTUIGEN' DOET VROEGERE KAPEL HERLEVEN IN NOTTEBOHMZAAL

Vandaag is de Nottebohmzaal de prestigieuze bibliotheekruimte van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience. 250 jaar geleden was hier een wonderbaarlijke kapel, die baadde in het licht en gedecoreerd was met schilderijen van barokkunstenaars. Hier verzamelden broederschappen waarvan de leden niet alleen hun geloof deelden, maar ook hun invloedrijke positie in de maatschappij. Ook Rubens en Van Dyck waren lid. Het vroegere uitzicht van deze kapel is lange tijd een groot mysterie gebleven. De expo 'Jezuïeten, Rubens en de kunst van het overtuigen' brengt die barokke pronkzaal weer tot leven.

Aan het begin van de 17de eeuw ontstonden in Antwerpen meerdere sodaliteiten (afgeleid van sodalis, Latijnse benaming voor vriend). Dat waren broederschappen van leken die samenkwamen rond een bepaalde devotie. Ze bestonden al in de hoge middeleeuwen. Tijdens de contrareformatie realiseerden de jezuïeten er een eigen gebouw voor op het huidige Conscienceplein. In dat sodaliteitsgebouw kwamen twee kapellen, op de gelijkvloerse en de eerste verdieping. Het waren de Beneden- en de Bovensodaliteit. Belangrijke Antwerpenaren klopten hier in de 17de en 18de eeuw geregeld aan. De leden deelden er hun geloof. Maar de broederschappen waren ook een sociaal gebeuren voor stedelijke ambtenaren, rijke handelaars, kunstenaars en ambachtslieden. In de hoogdagen telden de Sodaliteiten op het Conscienceplein rond de 4.000 leden; dat is bijna 10% van de toenmalige Antwerpse bevolking. Ook Rubens en Van Dyck waren lid. Uiteindelijk werden ze afgeschaft in 1773, samen met de volledige jezuïetenorde. Alle kunstwerken, het zilverwerk en de liturgische gewaden, het marmerwerk en alle altaren werden verkocht. Zo raakten de bezittingen verspreid en een groot deel verdween spoorloos.

Eetzaal voor een koning

Het uitzicht van de kapellen was lange tijd een groot mysterie. Dankzij de vermeldingen in reisgidsen uit de 17de en 18de eeuw weten we dat het sodaliteitsgebouw een indrukwekkende toeristische trekpleister was. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een getuigenis uit 1745. Antwerpen werd toen even ingenomen door Lodewijk XV van Frankrijk. Franse soldaten spraken over de Bovensodaliteit als 'een eetzaal voor een koning'. Wetende dat hun koning op dat moment in Versailles woonde, moet dit een grote indruk op de soldaten hebben nagelaten.

Intensief speurwerk

Een ongedateerd, anoniem en onvolledige grondplan was lang de belangrijkste bron om te achterhalen welke schilderijen er in de Bovensodaliteit hingen. In 1983 schreef Rudi Mannaerts (pastoor van de Sint-Andrieskerk) zijn masterproef over onder meer het interieur van de Sodaliteit. Enkele jaren geleden ontdekte hij dat er een schilderij zou bestaan van de Bovensodaliteit. Dankzij intensief speurwerk in kunstdatabanken door Steven Van Impe en Marijke Drijbooms werd dit schilderij ook gevonden.

Indrukwekkende Mariale cyclus

Aan de westwand hingen negen schilderijen die samen een Mariacyclus vormden. Elk schilderij was gewijd aan een andere erenaam waaronder Onze-Lieve-Vrouw bekend stond. Rond elk schilderij prijkte een barokke marmeren omlijsting. Een deel van de schilderijen is teruggevonden, waaronder Onze-Lieve-Vrouw Koningin van de Martelaren (momenteel bekend als De Marteldood van Sint-Laurentius) en Onze-Lieve-Vrouw Koningin van de Engelen van Marc Antonio Garibaldo, een

Antwerpse schilder die verder nagenoeg onbekend is. Beide schilderijen hangen vandaag in het secretariaat van de Antwerpse Sint-Laurentiuskerk, niet zichtbaar voor het publiek.

Aan de noordelijke altaarwand hing het eerste schilderij dat in de kapel verscheen: de Kroning van de Heilige Rosalia door Antoon van Dyck. Tijdens een studiereis in Palermo kwam Van Dyck vast te zitten na een uitbraak van de pest. Tijdens de lockdown ontdekte men het gebeente van Rosalia, de beschermheilige van de stad. Van Dyck was getuige van de plechtige intocht van deze relikwieën in Palermo. Hij schilderde acht schilderijen voor de plaatselijke kerken. Toen hij in 1627 terugkeerde naar Antwerpen, hadden de jezuïeten net een stukje van de relikwieën van Rosalia ondergebracht in de Sodaliteit. Een jaar later werd Van Dyck lid van de Sodaliteit van de Bejaerde jongmans, en schilderde hij dit grote doek voor het hoofdaltaar.

Van Dyck maakte ook nog een ander schilderij, van de zalige Herman Jozef. Die Duitse monnik ging in een visioen een mystiek huwelijk aan met Maria. Dat was de ideale thematiek voor de sodaliteit van de bejaerde jongmans. Van Dycks schilderijen waren de topstukken van de Bovensodaliteit en zijn vandaag te bewonderen in het Kunsthistorisches Museum in Wenen.

Ook het plafond was rijkelijk gedecoreerd met een cyclus van Mariaschilderijen die haar leven uitbeelden in verschillende stappen. Ze werden geflankeerd door kleinere schilderijen die Bijbelverzen verbeelden.

Wandeling door de Bovensodaliteit

De expo is opgevat als een wandeling doorheen de Bovensodaliteit. Originele werken, eigentijdse kopieën en projecties worden in de Nottebohmzaal zoveel mogelijk op hun oorspronkelijke plaats gepresenteerd. De kunst wordt afgewisseld met boeken uit de eigen collectie. Zo vertellen we hoe de sodaliteiten functioneerden en in welke context de kunstwerken hier terecht kwamen en verdwenen.

De tentoonstelling is geen eindpunt voor het onderzoek naar de Sodaliteiten. Er blijven nog vragen onbeantwoord. Hopelijk levert deze tentoonstelling nieuwe puzzelstukken op over de geschiedenis van de Nottebohmzaal.

De tentoonstelling 'Barokke broederschappen in de Nottebohmzaal' is een deel van het stadsfestival Barokke Influencers. Met expo's, concerten en andere evenementen toont het stadsfestival aan hoe inspirerend de barok is en blijft.

De tentoonstelling 'Barokke broederschappen in de Nottebohmzaal' maakt binnen het programma deel uit van een drieluik 'Jezuïeten, Rubens en de kunst van het overtuigen' met expo's in de Carolus Borromeuskerk en in het Snijders&Rockoxhuis. De tentoonstellingen kunnen gezamenlijk met een combiticket of apart bezocht worden.

Praktische informatie

Jezuïeten, Rubens en de kunst van het overtuigen. Barokke Broederschappen in de Nottebohmzaal

Van zaterdag 22 april tot en met zondag 10 september 2023

Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience

Conscienceplein 4

2000 Antwerpen

www.consciencebibliotheek.be

Van dinsdag tot zondag van 10u tot 17u

Gesloten op maandag

Tickets Nottebohmzaal via consciencebibliotheek.be: € 8 / 5 / gratis

Combitickets (Nottebohmzaal & Snijders&Rockoxhuis & Carolus Borromeuskerk) via consciencebibliotheek.be: € 18 / 10 / 5 / gratis

Rondleidingen

Instaprondeleidingen voor individuele bezoekers op zondag 7 mei, 21 mei, 4 juni, 18 juni, en 3 september 2023 van 14:00 tot 15:30. Info & tickets via consciencebibliotheek.be.

Expertenrondleidingen met Anthon Milh, Sara Joan Moran, Hans Geybels en Joris Geldhof op zaterdag 6 mei, zondag 14 mei, zaterdag 3 juni en zaterdag 24 juni. Info & tickets via consciencebibliotheek.be.

Voor groepen via reservatie. Info & tickets via consciencebibliotheek.be.